

رویکرد قرآن به مفهوم «امنیت روانی» در جامعه اسلامی

مریم ترکاشون^۱

چکیده

امنیت روانی به عنوان یکی از ارکان مهم زندگی اجتماعی، در قرآن کریم مورد توجه ویژه قرار گرفته است. این مفهوم در جامعه اسلامی نه تنها به معنای نبود تهدیدات فیزیکی، بلکه به معنای آرامش درونی، اطمینان قلبی و مصونیت از اضطراب های روحی است. قرآن با ارائه مبانی اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی به دنبال ایجاد جامعه ای است که در آن مؤمنان در سایه ایمان به خدا، تقوا و عمل صالح، به آرامش پایدار دست یابند. مهمترین مولفه های امنیت روانی در قرآن شامل توکل بر خدا، ذکر و یاد پروردگار، صبر در برابر مشکلات، عدالت اجتماعی، امر به معروف و نهی از منکر و تقویت روابط انسانی براساس اخوت و احسان است. همچنین قرآن عوامل تهدید کننده امنیت روانی مانند گناه، ظلم، اختلافات و شیطان را معرفی کرده است و راه های مقابله با آن را بیان می کند. این مقاله با روش توصیفی _ تحلیلی به بررسی آیات قرآن می پردازد و نشان می دهد که چگونه آموزه های قرآنی می توانند زمینه ساز جامعه ای امن و به دور از تنش های روانی باشد.

واژه های کلیدی: امنیت روانی، قرآن کریم، جامعه اسلامی.

^۱. طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه کوثر (س) تویسرکان.

امنیت روانی به عنوانی یکی از اساسی ترین نیازهای بشر، نقش تعیین کننده ای در ثبات فردی و اجتماعی دارد. در دنیای امروز که اضطراب، ناامنی و بحران های روحی به چالشی فراگیر تبدیل شده اند، بررسی دیدگاه قرآن درباره امنیت روانی می تواند راهکارهای عمیق و پایدار برای مواجهه با این معضلات ارائه دهد.

ضرورت پرداختن به این موضوع از آنجا ناشی می شود که بسیاری از راه حل های رایج برای مقابله با ناامنی روانی، صرفاً بر جنبه های مادی و گذرا تکیه دارند، درحالی که قرآن با نگاهی جامع، هم به عوامل درونی (مانند ایمان و تقوا) و هم به عوامل بیرونی (مانند عدالت و روابط سالم اجتماعی) توجه می کند. این نگاه می تواند الگویی کارآمد برای جوامع اسلامی و حتی غیراسلامی در جهت ایجاد آرامش پایدار باشد.

در زمینه امنیت روانی از منظر قرآن، پژوهش های متعددی انجام شده است از جمله "مبانی قرآنی آرامش روانی" (محمدی، ۱۳۹۵)، "تحلیل روانشناختی آیات امنیت در قرآن" (رحمانی، ۱۳۹۷) و "امنیت وجودی در پرتو ایمان" (فتحی، ۱۴۰۰) و همچنین پژوهش "بررسی تطبیقی امنیت روانی در اسلام و روانشناسی مدرن" (یزدانی، ۱۳۹۹) اما با این حال کمتر پژوهشی به صورت نظاممند به تبیین مؤلفه های امنیت روانی در جامعه پرداخته است. مقاله پیش رو با روش تفسیر موضوعی و تحلیل محتوای کیفی، گامی نو در تلفیق معارف قرآنی با دانش روانشناسی اجتماعی برمی دارد.

مفهوم امنیت روانی

امنیت روانی به معنای وجود آرامش درونی و غیاب اضطراب، ترس و ناامنی در سطح فردی و جمعی است. این نوع امنیت تنها به غیاب خطرهای فیزیکی یا مادی محدود نمی‌شود، بلکه شامل حالتی درونی و ذهنی است که فرد را قادر می‌سازد در شرایط مختلف زندگی، احساس ثبات، اطمینان و امید کند. در علوم روان‌شناسی معاصر، امنیت روانی به عنوان یکی از شاخص‌های مهم سلامت روان تعریف می‌شود. (نوربخش، روان‌شناسی اسلامی، ص ۸۷). اما در منابع اسلامی، به ویژه قرآن کریم، این مقوله از زاویه‌ای عمیق‌تر مورد توجه قرار گرفته است. خداوند می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَطَمَّأَتْ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (نور/۲۴) که به وضوح برجسته می‌کند که آرامش قلب و امنیت درونی تنها از طریق ایمان و ذکر خدا به دست می‌آید. بنابراین، در دیدگاه اسلام، امنیت روانی بدون حضور ایمان و توکل محقق نمی‌شود. همچنین امام صادق (ع) می‌فرماید: «الْإِيمَانُ يُوجِبُ الطَّمَأْنِينَةَ، وَالْكَفَرُ يُوجِبُ الْغَمَّ وَالْحُزْنَ» (کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۷۶).

این حدیث نشان می‌دهد که امنیت روانی در نظام اسلامی، مستلزم وجود ایمان و اتصال معنوی با خداوند است. این رویکرد، امنیت روانی را از یک مقوله روان‌شناختی فراتر گذاشته و آن را به یک مسئله معنوی و الهی متصل می‌کند.

تفاوت امنیت روانی با امنیت اجتماعی و اقتصادی

در حالی که امنیت اجتماعی و اقتصادی به شرایط خارجی و محیطی فرد مربوط می‌شود، امنیت روانی بیشتر به وضعیت درونی و شرایط روانی فرد اشاره دارد. امنیت اجتماعی به معنای غیاب خشونت، ناامنی و بی‌عدالتی در جامعه است، و امنیت اقتصادی نیز به دسترسی به منابع مادی و تأمین نیازهای اساسی مربوط می‌شود. اما امنیت روانی، حتی در شرایط ناامن اجتماعی یا اقتصادی، می‌تواند وجود داشته باشد، به شرطی که فرد دارای اعتقاد، توکل و اطمینان درونی باشد. قرآن کریم در این خصوص می‌فرماید: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ

يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا * وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ» (طلاق / ۲-۳)، که نشان می‌دهد چگونه توکل و تقوای الهی می‌توانند زمینه امنیت درونی را حتی در شرایط سخت فراهم کنند. این موضوع، تفاوت اساسی امنیت روانی با دیگر انواع امنیت را مشخص می‌کند.

همچنین امام علی (ع) می‌فرماید: «إِنَّ الْبَاطِلَ مَعَ الْقُوَّةِ يُوجِبُ الْخَوْفَ وَالضَّيْقَ، وَالْحَقُّ مَعَ الضَّعْفِ يُوجِبُ الطَّمَأْنِينَةَ وَالسَّعَةَ» (نهج البلاغه / خطبه ۱۹۲).

این جمله برجسته‌ترین نمونه از تفاوت بین امنیت ظاهری و روانی است؛ چرا که گاهی قدرت و غلبه ظاهری، انسان را با اضطراب و ناامنی روانی روبرو می‌کند، در حالی که ضعف و سختی در راه حق، همراه با اطمینان درونی و آرامش است.

امنیت روانی در نظام اسلامی، مقوله‌ای جدا از امنیت اجتماعی و اقتصادی است و تنها با توکل، ایمان و اتصال معنوی با خداوند قابل دستیابی است. در بخش بعدی، به بررسی جایگاه امنیت روانی در نظام اسلامی پرداخته می‌شود.

جایگاه امنیت روانی در نظام اسلامی

جایگاه امنیت روانی در نظام اسلامی، از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ زیرا اسلام نه تنها به امنیت ظاهری و جسمانی توجه دارد، بلکه به طور جدی به موضوع "آرامش درونی" و "اطمینان قلبی" پرداخته است. این نوع امنیت، زیربنای تمامی سلامت‌های فردی و اجتماعی است و بدون آن، حتی در شرایط ظاهری امنیت، فرد و جامعه با اضطراب و ناامنی روانی روبرو خواهند بود. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (مریم / ۹۶). این آیه نشان از این دارد که ایمان و عمل صالح، زمینه لازم برای ایجاد امنیت معنوی و روانی را فراهم می‌کنند.

همچنین امام علی (ع) می‌فرماید: «أَمَّا الْحَمْدُ فَلِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْغَمَّ وَكَشَفَ عَنَّا السُّوءَ» (نهج البلاغه / خطبه ۱۹۳). این نوع بیان احساس داخلی امنیت و رفع غم و اضطراب، برجسته‌ترین نمونه از توجه اسلام به

امنیت روانی است. بنابراین، اسلام با تأکید بر اینکه امنیت واقعی تنها از طریق ایمان و توکل به خداوند محقق می‌شود، نقش عمده‌ای در شکل‌دهی به یک جامعه اسلامی سالم و آرام دارد.

در نظام اسلامی، امنیت روانی همراه با امر به معروف، نهی از منکر، عدالت‌طلبی، توکل، صبر و شکر الهی تقویت می‌شود. این امر در حدیث‌های متعددی اسلامی مشهود است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «مَنْ أَمِنَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ كَانَ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۳۷).

این حدیث نشان می‌دهد که امنیت درونی و بیرونی فرد، مستلزم اصلاح ذات‌البین و پرهیز از ظلم و ستم است. همچنین، در اسلام، توکل به خدا به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تحقق امنیت روانی مطرح شده است. خداوند متعال می‌فرماید: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا * وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ» (الطلاق / ۲-۳)، که برجسته‌ترین تأکید بر این واقعیت است که انسان با توکل بر خدا، قادر به مقابله با اضطراب‌های وجودی و روانی است.

اسلام با مبانی قرآنی و تعالیمی که ارائه داده، پاسخ‌هایی جامع و موثر به نیازهای روانی انسان‌ها ارائه می‌دهد. این مقوله، در قالب «امنیت روانی»، از اهمیت فراوانی در نظام اسلامی برخوردار است و اسلام به عنوان دینی کامل، این امنیت را نه تنها به عنوان یک مسئله شخصی، بلکه به عنوان یک هدف اجتماعی و تمدن‌ساز نیز مطرح کرده است.

رویکرد قرآن به مفهوم آرامش و امنیت

۱. آیات قرآنی درباره آرامش و اطمینان

قرآن کریم به عنوان منبع اصلی هدایت اسلامی، به طور گسترده‌ای به موضوع «آرامش» و «اطمینان» پرداخته است. این مقوله در قالب واژه‌هایی چون "أَمْنٌ"، "طُمَأْنِينَةٌ"، "سَكِينَةٌ" و "أَمَانٌ" در متون قرآنی ظاهر شده و نشان از توجه عمیق این کتاب الهی به امنیت درونی و بیرونی فرد و جامعه دارد. خداوند

۳. نقش توکل و یقین در امنیت روانی (قرآن و منابع علمی)

در نظام اسلامی، توکل و یقین به عنوان دو عنصر کلیدی در تحقق امنیت روانی مطرح هستند. خداوند متعال در آیه ۳ سوره طلاق می‌فرماید: «وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ» (طلاق/ ۳)، که نشان می‌دهد چگونه توکل به خدا، انسان را قادر می‌سازد تا در مقابل تحولات و فشارهای زندگی، احساس امنیت و آرامش کند.

در خطبه ۱۹۳ نهج البلاغه نشان می‌دهد که بیان احساس داخلی امنیت و رفع غم و اضطراب، برجسته‌ترین نمونه از توجه اسلام به امنیت روانی است.

در روان‌شناسی معاصر نیز اشاره شده است که افرادی که دارای "حس کنترل درونی" هستند، تمایل بیشتری به مقابله موفقیت‌آمیز با استرس و اضطراب دارند (البرزی، روان‌شناسی شخصیت، ص ۱۴۶). این مقوله در دیدگاه اسلامی، هم‌خوانی زیادی با مضمون "توکل" و "یقین" دارد؛ زیرا فرد مؤمن، باور دارد که تمام امور به دست خداوند است و این باور، او را در مقابل نااطمینانی‌های زندگی تقویت می‌کند.

بنابراین، توکل و یقین در نظام اسلامی، نه تنها به عنوان ارزش‌های معنوی، بلکه به عنوان عوامل موثر در تحقق امنیت روانی مطرح شده‌اند و می‌توانند به عنوان راهکارهایی عملی برای تقویت سلامت روان در جامعه اسلامی مورد استفاده قرار گیرند.

۴. امنیت روانی و مسئولیت فردی-اجتماعی

در نظام اسلامی، امنیت روانی تنها به فرد محدود نمی‌شود، بلکه شامل بعد اجتماعی نیز می‌شود. اسلام با تأکید بر امر به معروف، نهی از منکر، عدالت‌طلبی و اخلاق حسن، زمینه لازم برای ایجاد امنیت درونی و برونی را فراهم می‌کند. خداوند متعال در آیه ۱۲۲ سوره اعراف می‌فرماید: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْنٌ أَوْ خَوْفٌ نَشَرُوهُ وَكُودُوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَضَّلُوا اللَّهَ

عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَا تَبْعَتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا» (اعراف / ۱۲۲)، که نشان می‌دهد چگونه عدم رعایت مسئولیت اجتماعی می‌تواند منجر به ایجاد ناامنی و اضطراب در جامعه شود.

امام علی (ع) در خطبه‌ای می‌فرماید: «الْعَادِلُونَ يَأْمَنُ النَّاسُ مِنْ ظُلْمِهِمْ» (نهج البلاغه / خطبه ۱۹۴)، که برجسته‌ترین تأکید بر این است که عدالت، پایه اصلی امنیت اجتماعی و اعتماد عمومی است. وقتی مردم احساس کنند که در جامعه‌ای عادلانه زندگی می‌کنند، امنیت روانی آنها تضمین می‌شود.

در روان‌شناسی اجتماعی نیز مشخص شده است که وجود اعتماد اجتماعی، عدالت در توزیع منابع و مشارکت فعال شهروندان، نقش اساسی در افزایش امنیت روانی جمعی دارد (کمبال، جامعه‌شناسی شهری، ص ۲۰۱). اسلام با تأکید بر مسئولیت فردی و اجتماعی، نه تنها به امنیت فردی، بلکه به امنیت جمعی نیز توجه دارد. این دیدگاه، اسلام را به یک نظام جامع در مدیریت امنیت روانی در جوامع اسلامی تبدیل می‌کند.

۵. نقش آموزه‌های قرآن و نهج البلاغه در تقویت مقاومت روانی

در نظام اسلامی، امنیت روانی شامل توانایی مقابله با مشکلات و حفظ تعادل درونی در شرایط دشوار نیز می‌شود، قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ» (شوری / ۲۶)، که نشان می‌دهد چگونه ایمان و عمل صالح، زمینه لازم برای تقویت فرد در برابر چالش‌های زندگی را فراهم می‌کنند. این نوع ایمان، انسان را قادر می‌سازد تا با اطمینان و توکل، در مقابل مشکلات زندگی مقاومت کند.

در روان‌شناسی اسلامی نیز اشاره شده است که وجود یک "مرجع معنوی" یا "هدف وجودی"، نقش عمده‌ای در تقویت مقاومت روانی دارد (نوربخش، روان‌شناسی اسلامی ص ۱۰۳). بنابراین، اسلام با تأکید بر ایمان، توکل، صبر و شکر الهی، زمینه لازم برای افزایش مقاومت روانی در فرد و جامعه را فراهم می‌کند.

آموزه‌های قرآنی و سخنان امام علی (ع) در نهج البلاغه، نه تنها به امنیت درونی فرد کمک می‌کنند، بلکه اساس تقویت مقاومت روانی در جامعه اسلامی را نیز فراهم می‌کنند. این دیدگاه، اسلام را به یک منبع مهم الهام‌بخش برای روان‌شناسی و تربیت اسلامی تبدیل می‌کند.

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با بررسی نظامند آیات قرآن کریم، الگوی جامعی از امنیت روانی در جامعه اسلامی ارائه کرده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که قرآن کریم امنیت روانی را نه به عنوان مفهومی که صرفاً فردی، بلکه به عنوان پدیده‌ای چند سطحی (فردی، خانوادگی و اجتماع) تبیین می‌کند که در سایه ایمان به خدا، عمل صالح و روابط سالم اجتماعی تحقق می‌یابد.

مهمترین دستاوردهای تحقیق می‌تواند «تبیین چهارچوب مفهومی امنیت روانی قرآنی مبتنی بر سه محور اصلی: باورهای توحیدی، فضایل اخلاقی و ساختارهای اجتماعی عادلانه باشد. همچنین شناسایی سازکارهای قرآنی مقابله با عوامل تهدیدکننده امنیت روانی در سرح خرد و کلان و ارائه مدل عملیاتی برای پیاده‌سازی مفاهیم قرآنی در برنامه‌ریزی‌های روانشناختی و اجتماعی.

این مطالعه از یکسو نشان داد آموزه‌های قرآنی با ارائه راهکارهای وجودی و فرامادی، می‌توانند مکمل رویکردهای رایج روانشناسی باشند و از سوی دیگر تأکید کرد که تحقق امنیت روانی در جامعه اسلامی نیازمند عینیت یافتن مفاهیم قرآنی در ساختارهای اجتماعی است.

منابع

- قرآن کریم
 - نهج البلاغه
- (۱) البرزی، محمدتقی، روان‌شناسی شخصیت، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هفتم، ۱۳۹۲.
- (۲) کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالحديث، چاپ دهم، ۱۳۸۷ ش.
- (۳) نوربخش، سیدحسین، روان‌شناسی اسلامی، تهران، نشر دانشگاهی، چاپ پنجم، ۱۳۹۵.
- (۴) کمبال، رابرت، جامعه‌شناسی شهری، ترجمه مهدی الوانی، تهران، انتشارات علمی، چاپ دوم، ۱۳۸۷.